

Citeren en verwijzen in taalkundige opstellen: Het *Harvard*stelsel

1 Inleiding

Het Harvardstelsel, ook wel de Auteur-Datum Methode genoemd, is binnen de taalwetenschap het meest gebruikte systeem om naar secundaire literatuur te verwijzen. Literatuurverwijzingen worden niet in noten gegeven, maar in de lopende tekst, onder vermelding van auteur, jaar van uitgave en paginanummer(s). De volledige bibliografische informatie wordt in een afzonderlijke bibliografie aan het einde van het artikel of boek vermeld. Deze methode heeft voor de lezer als voordeel dat zij/hij zich niet door een excessief notenapparaat heen hoeft te worstelen, en voor de auteur dat zij/hij niet telkens opnieuw de bibliografische gegevens van een geciteerd werk hoeft uit te typen.

Deze handleiding bevat zowel aanwijzingen voor citaties (hoofdstuk 2) als voor het opstellen van een bibliografie (hoofdstuk 3). Voor beide bestaan binnen het Harvardstelsel verschillende varianten, maar om verwarring te voorkomen zal hier slechts één variant behandeld worden. Het kan dus voorkomen dat je in artikelen een iets andere wijze van citeren of verwijzen aantreft.

2 Verwijzingen en citaten in lopende tekst

2.1 Algemeen

Wanneer en waarom moet je verwijzen naar secundaire literatuur? Dat is niet altijd makkelijk aan te geven. Het is duidelijk dat je bij uitspraken als “In Zweden worden verschillende dialecten gesproken” of “Het Zweedse woord *få* kan zowel een werkwoord als een bijvoeglijk naamwoord zijn” geen bronvermelding hoeft te geven. Dit zijn zaken die iedere Scandinavist weet, die op geen enkele manier omstreden zijn, en het is voor de lezer van geen belang waar en wanneer je deze wijsheid hebt opgedaan (en waarschijnlijk weet je dat zelf niet eens meer). Anders ligt het met uitspraken die minder algemeen, en meer feitelijk zijn, zoals: “De Zweedse dialecten

kunnen in zes grotere groepen worden ingedeeld” of “Het werkwoord *få* en het bijvoeglijk naamwoord *få* hebben niet dezelfde etymologische oorsprong”. Hierbij is het wel van belang om te weten waar je dit gevonden hebt, opdat de lezer de feiten kan controleren of er meer over kan lezen. Dit geldt zeker ook voor uitspraken die controversieel kunnen zijn, zoals “Er zijn geen Zweden meer die enkel nog dialect spreken”. Vermijd tenslotte ook gemeenplaatsen als “Veel Zweden vinden *skånska* lelijk klinken”. Een dergelijke uitspraak moet gebaseerd zijn op attitudeonderzoek t.a.v. dialecten en dialectsprekers.

2.2 Verwijzingen

2.2.1 Verwijzingen naar gedrukte bronnen

Voor verwijzingen naar secundaire literatuur gelden de volgende richtlijnen:

Als de naam van de auteur(s) op natuurlijke wijze voorkomt in de zin, wordt het jaartal en eventueel het paginanummer tussen haakjes gegeven. In het eerste voorbeeld hieronder wordt een specifiek punt aangehaald, en moet het paginanummer worden toegevoegd; het tweede voorbeeld zegt iets over het werk als geheel – hier is het dus niet mogelijk naar (een) specifieke pagina(‘s) te verwijzen:

Voorbeeld 1

Volgens Hopper & Traugott (2003:132) is het unidirectionaliteitsprincipe niet absoluut.

Voorbeeld 2

In het meest gebruikte handboek over grammaticalisering (Hopper & Traugott 2003) wordt de grens tussen grammaticalisering en lexicalisering niet altijd duidelijk getrokken.

Wanneer de naam van de auteur(s) niet op natuurlijk wijze in de tekst voorkomt, wordt tevens de naam tussen haakjes geplaatst:

Voorbeeld

Pragmatische factoren spelen in het beginstadium van grammaticalisering een belangrijke rol (Hopper & Traugott 2003:71).

Bij werken met twee auteurs, zoals in de voorbeelden hierboven, worden beide namen genoemd. Zijn er meer dan twee, dan wordt alleen de eerste naam genoemd, met toevoeging van “et al”. (<Latijn *et alii* ‘en anderen’), bijvoorbeeld “Bybee et al. 1994”.

Gebruik voor het jaartal dezelfde notatie als in de bibliografie (zie hoofdstuk 3): als je van één en dezelfde auteur twee of meer werken uit één en hetzelfde jaar gebruikt, voeg je aan het jaartal een letter toe (a,b,c, etc.), en bij een herdruk geef je zowel het oorspronkelijke jaar van uitgave als het huidige.

Voorbeeld

Heine (2003a) geeft een ruimere invulling aan het berip degrammatikalisering dan Lehmann 1995 [1982].

Als je wilt verwijzen naar een passage van meerdere pagina's, gebruik je de notatie "f." (*folio*) wanneer alleen de volgende pagina van belang is, en "ff." als de passage meer dan twee pagina's beslaat, bijvoorbeeld "Hopper & Traugott 2003:67f." (= pagina's 67 en 68) of "Hopper & Traugott 2003: 124ff." (= bv. pagina's 124-128).

2.2.2 Verwijzingen naar bronnen op internet

Verwijzingen naar **websites** zijn alleen toegestaan wanneer het sites betreft van personen of instanties die als autoriteit op het betreffende vakgebied bekend zijn. Dit kunnen taalwetenschappelijke instituten zijn, of online grammatica's of woordenboeken die verbonden zijn aan een universiteit of bestaande uitgeverij. Sites waar weinig of geen controle op is (dit geldt ook voor Wikipedia!) zijn dus geen betrouwbare bronnen van informatie! Ze zijn hooguit nuttig om verwijzingen te vinden naar bronnen die wel betrouwbaar zijn (bijvoorbeeld boeken of artikelen). Het is gebruikelijk om bij verwijzing naar een website alleen de naam van de site in de tekst te vermelden, met de URL in een noot. Zet er ook de datum bij waarop je de site geraadpleegd hebt, omdat sites doorgaans regelmatig gewijzigd worden.

Voorbeeld

Volgens de website van *Språkrådet*¹ is het gebruik van een apostrof in bedrijfsnamen als *Anna's kafé* een anglicisme en derhalve niet toegestaan.

1: http://www.sprakradet.se/servlet/GetDoc?meta_id=2113#item10000
geraadpleegd op 20 mei 2007.

Als je verwijst naar een **artikel** dat op internet staat (waarvan de auteur bekend is), gebruik je dezelfde methode als bij verwijzingen naar gedrukte bronnen, dat wil

zeggen dat je auteur en jaartal noemt (wanneer er geen jaartal bijstaat schrijf je “ms.” (<*manuscript*). Sommige artikelen op internet hebben geen paginanummers – dan hoef je die ook niet te geven. Internetartikelen komen net als gedrukte artikelen in de bibliografie te staan, zie hiervoor 3.5.

2.3 Letterlijke citaten

Probeer letterlijke citaten tot een minimum te beperken. Een tekst die bol staat van de zinloze citaten is niet alleen moeilijk leesbaar, maar maakt het voor de docent ook moeilijk om te beoordelen of je de stof wel goed begrepen hebt. Gebruik dus zoveel mogelijk je eigen woorden! Citaten voegen alleen iets toe als ze een opvallend standpunt weergeven, of een definitie, of een buitengewoon eloquente formulering. Het eerste citaat hieronder is daarom zinvol, het tweede niet.

Voorbeeld 1

En nog beter ware het misschien, aan dien 2^{en} naamval den naam te geven van *heiligen* naamval: immers wordt, wanneer het afhankelijke naamwoord voorop staat, die zoogenaamde 2^e. naamval wel geschreven, maar nimmer uitgesproken, even als zulks het geval is bij de Joden met sommige namen, die daarom *heilig* heeten. Zoo b.v. schrijft men:

“De rotting *mijns knorrigen ooms*”
[...]

Maar geen mensch praat ooit zulk *voorgangers*-Nederduitsch, zelfs geen akteur meer. Iedereen, van den koning af tot den schaarsliep toe, zal zeggen: “de rotting van *m’n knorrigen oom* [...]”.
(Van Lennep 1865:42)

Voorbeeld 2

De taalverwerving van het kind begint zodra het ter wereld is gekomen. In veel gevallen zal de pasgeborene het op een huilen zetten, waarop deze meteen sussend word toegesproken.
(Kuiken 2002:53)

Als je een citaat opneemt, geldt de **vuistregel** dat citaten die niet langer zijn dan één zin tussen aanhalingstekens in de lopende tekst worden opgenomen.

Voorbeeld

Modale partikels in het Nederlands, zoals *toch, wel, nou* etc., vormen een bekend struikelblok voor volwassen taalleerders en hun docenten. "Het is vaak bijzonder moeilijk om de nuancerende bijdrage van een partikel weer te geven" (Hoeksema 2006:59).

Soms echter wil je een citaat iets wijzigen, bijvoorbeeld omdat het citaat midden in een zin staat, en dus niet met een hoofdletter mag beginnen. Je lost dit als volgt op:

Voorbeelden

Modale partikels in het Nederlands, zoals *toch, wel, nou* etc., vormen een bekend struikelblok voor volwassen taalleerders en hun docenten, want "[h]et is vaak bijzonder moeilijk om de nuancerende bijdrage van een partikel weer te geven" (Hoeksema 2006:59).

Langere citaten worden als aparte alinea weergegeven in een zogenaamd **blok citaat**. Een blok citaat wordt voorafgegaan en gevolgd door een witregel, en de tekst springt aan beide kanten in. Aanhalingstekens worden niet gebruikt. Vaak is het gebruikte lettertype in citaten 1 punt kleiner dan in lopende tekst en is de regelafstand 1, ook als die in de lopende tekst groter dan 1 is.

Voorbeeld

Nieuwenhuijsen meent zelfs dat de wereld er zonder taal heel anders uitgezien zou hebben:

Het aanzien van deze planeet wordt bepaald door het feit dat mensen over taal beschikken. Voor de mens is taal haast alomtegenwoordig. Daar komt nog bij dat mensen zich nauwelijks los kunnen maken van de taal die in henzelf rondspookt: er is duidelijk een verband tussen taal en denken [...] Mensen worden bij voortduring en door alles om hen heen geconfronteerd met het verschijnsel taal.
(Nieuwenhuisen 2005:13)

Het mag daarom op zijn minst opmerkelijk heten dat taalwetenschap geen schoolvak is.

Zoals uit bovenstaand voorbeeld al blijkt, kun je langere citaten inkorten door minder relevante passages weg te laten. Deze passages vervang je door "[...]".

3 Het maken van een bibliografie

3.1 Algemeen

De literatuurlijst of bibliografie verschijnt helemaal aan het einde van het werkstuk. De bibliografie draagt geen hoofdstuknummer, maar heeft enkel de rubriek *Literatuur* in Nederlandstalige werkstukken, *Litteratur* in Deens-/Noors-/Zweedstalige werkstukken en *References* in Engelstalige werkstukken. Hierin staan **alle** werken die in de tekst (inclusief eventuele voet- of eindnoten) van het werkstuk aangehaald worden, maar ook **niet meer** dan dat. Werken die je bij het schrijven van het werkstuk misschien wel geraadpleegd hebt, maar waar je in de tekst niet naar verwijst, horen dus **niet** in de bibliografie te staan!

De secundaire literatuur wordt gerangschikt op achternaam van de auteurs. Worden er van één en dezelfde auteur meerdere werken geciteerd, dan worden deze op chronologische volgorde genoemd; zijn er meer werken uit één jaar, dan worden aan het betreffende jaartal letters toegevoegd (a,b etc.). Werken die de auteur samen met anderen heeft geschreven, komen ná de werken die zij/hij alleen geschreven heeft.

Bibliografieën kunnen op verschillende manieren opgemaakt worden: de voornaam van de auteur wordt voluit geschreven of niet, het jaartal kan tussen puntjes of tussen haakjes staan etc. Je hebt dus wel enige vrijheid, zolang de opmaak maar **consequent** is.

In de volgende paragrafen worden voorbeelden gegeven van bibliografische opmaak zoals die op dit moment in de algemene taalwetenschap het meest gebruikelijk is. Om de leesbaarheid te vergroten worden alinea's opgemaakt met "verkeerd-om inspringen" (*hanging indent*) van 0,5 cm.

3.2 Boek

Opmaak:

<Achternaam, Voornaam>. <jaar van uitgave>. <Titel>. <Plaats van uitgave>:
<uitgever>.

N.B.: Veel uitgeverijen zijn in meerdere plaatsen gevestigd. Zijn dat er slechts twee, dan worden die beide genoemd, maar zijn het er meer, noem dan slechts de plaats van de hoofdvestiging (bijvoorbeeld Oxford voor Oxford University Press).

Voorbeeld

Bybee, Joan. 1985. *Morphology. A study of the relation between meaning and form.* Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.

Bij meerdere auteurs worden alle auteurs voluit vermeld, waarbij de tweede (en eventuele volgende) auteurs weergegeven worden als <Voornaam Achternaam>:

Voorbeeld

Bybee, Joan, Revere Perkins & William Pagliuca. 1994. *The evolution of grammar. Tense, aspect and modality in the languages of the world.* Chicago & London: The University of Chicago Press.

Een eventuele volgende editie, die (gedeeltelijk) herschreven is, wordt in de titel opgenomen:

Voorbeeld

Hopper, Paul. J. & Elizabeth Closs Traugott. 2003. *Grammaticalization. Second edition.* Cambridge: Cambridge University Press.

Bij een (onbewerkte) herdruk wordt het oorspronkelijke jaar van uitgave tussen vierkante haken geplaatst:

Voorbeeld

Lehmann, Christian. 1995 [1982]. *Thoughts on grammaticalization*. München / Newcastle: Lincom Europa.

3.3 Artikel in boek

Opmaak:

<Achternaam, Voornaam>. <jaar>. <Titel artikel>. In <Achternaam, voornaam (ed.(.)s)> <Titel boek>, <beginpagina-eindpagina>. <Plaats van uitgave>: <uitgever>.

Voorbeeld

Plank, Frans 1992. From cases to adpositions. In Pantaleo, Nicola (ed.) *Aspects of English diachronic linguistics. Papers read at the second national conference of history of English, 19-61*. Fasano: Schena.

Bij Nederlandstalige stukken kun je “ed.” natuurlijk vervangen door “red.” (*redactie*), in Zweedstalige stukken door “utg.” (*utgivare*) etc.

Bij meerdere editors wordt / worden de volgende editor(s) genoemd als <Voornaam Achternaam>.

Voorbeeld

Källström, Roger. 1996. On gender assignment in Swedish. In Ottóson, Kjartan G., Ruth V. Fjeld & Arne Torp (eds), *The Nordic languages and modern linguistics 9*, 151-167. Oslo: Novus Forlag.

3.4 Artikel in tijdschrift

Opmaak:

<Achternaam, Voornaam>. <jaar>. <Titel artikel>. <Titel tijdschrift> <jaargang (:nummer)>, <beginpagina-eindpagina>.

Voorbeeld

Norde, Muriel. 2006a. Demarcating degrammaticalization: the Swedish s-genitive revisited. *Nordic Journal of Linguistics* 29:2, 201-238.
Norde, Muriel. 2006b. Van suffix tot telwoord tot bijwoord: degrammaticalisering en (re)grammaticalisering van *tig*. *TABU* 35:1/2, 33-60.

3.5 Artikel op internet

Opmaak:

<Achternaam, Voornaam>. <jaar>. <Titel artikel>. <URL>

In deze categorie vallen artikelen die door de auteur zelf op internet zijn gezet, doorgaans op haar / zijn huispagina. Voor artikelen die (ook) in elektronische tijdschriften verschijnen wordt (voorlopig) nog de informatie van het gedrukte tijdschrift gegeven. Deze elektronische tijdschriften zijn meestal identieke pdf-versies van het gedrukte tijdschrift, met dezelfde paginanummering.

Soms wordt op een website geen jaartal vermeld. Schrijf dan i.p.v. jaartal “ms.”

(<*manuscript*>)

Voorbeeld

Kiparsky, Paul. ms. Grammaticalization as optimization.
<http://www.stanford.edu/~kiparsky/Papers/yalegrammaticalization.pdf>

Er zijn twee soorten artikelen op internet: artikelen waarvan (nog) niet bekend is of ze gepubliceerd gaan worden, zoals het bovenstaande voorbeeld, en artikelen die nog niet uitgekomen zijn. Geef in het laatste geval aan waar het artikel zal verschijnen.

Voorbeeld

Vries, Mark de. ms. Asymmetric Merge and Parataxis. To appear in
Canadian Journal of Linguistics.
<http://www.let.rug.nl/~dvries/pdf/2006-asymmetric-merge-cjl.pdf>

Ook teksten van lezingen, die (nog) niet in druk zijn verschenen, zijn soms op internet te vinden, en dit kunnen goede bronnen van informatie zijn. Geef in dat geval de informatie over het congres waar de lezing gehouden is.

Voorbeeld

Traugott, Elizabeth Closs. 1997. The role of the development of discourse markers in a theory of grammaticalization. Paper presented at ICHL XII, Manchester 1995.
<http://www.stanford.edu/~traugott/papers/discourse.pdf>

4 Tot slot

Het opstellen van een bibliografie is geen sinecure, maar oefening baart kunst! Maak je geen zorgen als je sommige informatie niet hebt – in (vaak oudere) werken wordt bijvoorbeeld de voornaam van de auteur niet altijd vermeld, of is de uitgever onbekend. In zulke gevallen kun je die informatie gewoon weglaten. Het belangrijkste is, nogmaals, dat je je bibliografie consequent en systematisch opstelt.

Tenslotte is de uitgeverij van wetenschappelijke literatuur op dit moment volop in beweging – elektronische bronnen zullen de gedrukte werken steeds meer gaan verdringen, en dat heeft ook gevolgen voor citaties en bibliografieën. Het is bijvoorbeeld niet ondenkbaar dat in de toekomst bij verwijzingen geen paginanummers meer gegeven worden, wanneer een bron elektronisch beschikbaar is en dus automatisch doorzocht kan worden. Ook zullen elektronische bronnen een steeds groter aandeel in bibliografieën in gaan nemen, waardoor de opmaak daarvan misschien ook zal gaan veranderen. Deze handleiding zal daarom met enige regelmaat bijgewerkt worden.

Groningen, juni 2007

Muriel Norde

Met dank aan Tette Hofstra voor aanvullingen en commentaar

Literatuur

- Heine, Bernd. 2003a. On degrammaticalization. In Blake, Barry J. & Kate Burridge (eds) *Historical Linguistics 2001*, 163-179. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- Heine, Bernd. 2003b. Grammaticalization. In Joseph, Brian D. & Richard D. Janda (eds) *The handbook of historical linguistics*, 575-601. Oxford: Blackwell.
- Hoeksema, Jack. 2006. De ontwikkelingsgang van het partikel *best*. *TABU* 35:1/2, 59-78.
- Hopper, Paul. J. & Elizabeth Closs Traugott. 2003. *Grammaticalization. Second edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuiken, Folkert. 2002. Taalverwerving. Appel, René, Anne Baker, Kees Hengeveld, Folkert Kuiken & Pieter Muysken (red.) *Taal en taalwetenschap*, 48-67. Oxford: Blackwell Publishers.
- Lehmann, Christian. 1995 [1982]. *Thoughts on grammaticalization*. München / Newcastle: Lincom Europa.
- Lenneep, Jacob van. 1985 [1865]. *De vermakelijke spraakkunst, bevattende de meest noodige regels en voorschriften om de Nederduitsche taal, gelijk die uit den mond van beschaafde lieden gehoord wordt, te leeren spreken en schrijven, en zelfs om daarin te dichten. Samengesteld ten gevalle van oud en jong, zonder geleerde verwijzingen naar het Sanskriet, Hebreeuwsch, Grieksch, Latijn, IJslandsch, Mesogotisch, Angelsaksisch, Arabisch en Perzisch, door een lid van de Akademie*. Herdruk 1985. 's-Gravenhage: Nijgh en Van Ditmar.